

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः

देवासमार्गः, उज्जयिनी

विद्यावारिधिः/विशिष्टाचार्यः-सत्रीयपरीक्षापाठ्यक्रमः

Syllabus Of Semester Course work For Ph.D/M.phil.

सत्रम्-2019

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः, उज्जयिनी

विद्यावारिधिः/विशिष्टाचार्यः-सत्रीयपरीक्षापाठ्यक्रमः

Syllabus For Semester Course work For Ph.D/M.phil.

पाठ्यक्रमः परीक्षायोजना च

प्रश्नपत्रम्	प्रश्नपत्रनाम	पूर्णांकाः	क्रेडिट-16
प्रथमम्	शोधप्रविधिः पाण्डुलिपिविज्ञानञ्च	100	04
द्वितीयम्	वाङ्मयसर्वेक्षणं शोधसर्वेक्षणञ्च	100	04
तृतीयम्	Introduction To Computers	100	04
चतुर्थम् (प्रायोगिकम्)	स्वसम्बद्धशोधकार्याणां ग्रन्थानाञ्च समीक्षणम्	100	04

प्रथमपत्रम्

शोधप्रविधिः पाण्डुलिपिविज्ञानं च

पूर्णाङ्का-100

इकाई-01

अनुसन्धानस्य स्वरूपं प्रकाराः संस्कृतवाङ्मये अनुसन्धानक्षेत्राणि च-

16

1. अनुसन्धानशब्दस्य विचारः, अनुसन्धानस्य आवश्यकता।
2. संस्कृतवाङ्मये अनुसन्धानशब्दस्य तत्पर्यायशब्दानाम् आलोचना, परिशीलनम्, समीक्षा-विमर्श इत्यादिपदानां निर्वचनम्। रिसर्च (research) पदेन सह एतेषां सम्बन्धविवेचनम्।
3. ग्रन्थानां समीक्षात्मकमध्ययनम्
4. अनुसन्धानस्य नूतनक्षेत्राणि
5. अनुसन्धानस्य प्रकाराः - विमर्शात्मकमध्ययनम्, विश्लेषणात्मकमध्ययनम्, तुलनात्मकमध्ययनम्, विशिष्टमध्ययनम्, अन्तःशास्त्रीयमध्ययनम्, सर्वेक्षणम्, स्वतन्त्रशोधविषयः, पाण्डुग्रन्थसम्पादनम् (सामान्य संस्करणम्, समीक्षात्मकसंस्करणं वा)

इकाई -02

सामग्रीसंकलनम्, तत्स्रोतांसि, तत्पद्धतयश्च

16

1. प्राथमिकस्रोतांसि- मूलग्रन्थाः, व्याख्याः, टीकाः, भाष्यं, विकृतिः, पद्धतिः।
2. आनुषाङ्गिकस्रोतांसि- साहित्येतिहासः, ग्रन्थसूची, शोधपत्र-पत्रिकाः, लेखाश्च।
3. आधुनिकोपकरणानि- अन्तर्जालम्, जालस्थानानि, ई-शोधपत्रिकाः, ई-कोशाः।
4. विषयविशेषज्ञैः सह सम्पर्कः-मौखिकस्रोतांसि, व्याख्यानानि च।

इकाई-03

विषयचयनं संक्षिप्तिकानिर्माणं शोधप्रबन्धनिर्माणं च

16

(क) विषयचयनम्- 1. अभिरुचिः 2. योग्यता 3. विषयप्राधान्यम् 4. सामग्रीसमुपलब्धिः

(ख) संक्षिप्तिकानिर्माणम्- 1. शीर्षकस्य स्पष्टत्वम् 2. अनुसन्धेयत्वम् 3. शोधप्रबन्धस्य रूपरेखा 4. मातृकाधारितशोधप्रबन्धस्य प्रस्तावे मूलबिन्दवः।

(ग) शोधप्रबन्धनिर्माणम्- 1. शोधप्रबन्धस्वरूपम्- उद्देश्यम्, निर्माणक्रमः, भाषा लेखनरीतिः 2. सन्दर्भग्रन्थसूची-निर्माणप्रक्रिया 3. कोशग्रन्थानां परिचयः भेदाश्च 4. शोधप्रबन्धे श्लोकानुक्रमणिका, पदानुक्रमणिका, अनुशीलितग्रन्थानुक्रमणिकाश्च 5. परिशिष्टम् 6. टिप्पणीनिर्माणक्रमः 7. उद्धरणनियमाः

इकाई-04

पाण्डुग्रन्थानाम् इतिहासः, लिपिपरिचयः संरक्षणञ्च

16

क. इतिहासः

1. भारतवर्षे लेखनकलायाः विकासः
2. पाण्डुलिपिविज्ञानस्य स्वरूपम्- तालपत्रम्, तालपत्रस्यलेखनोपयोगित्वम्, प्रसिद्धविशिष्टतालपत्रग्रन्थाः, भूर्जपत्रम्, विशिष्टभूर्जपत्रमात्रिकाः, संस्कृतकाव्येषुभूर्जपत्रस्योल्लेखः, कर्गदपत्राणि, लौहपत्राणि, काष्ठफलकम्, शिलाफलकमित्यादीनि, मातृकानां स्वरूपम् आकृतिश्च

ख. लिपिपरिचयः

1. लिपीनामितिहासः (ब्राह्मी-शारदा-ग्रन्थप्राचीनदेवनागरी लिपि च)
2. लिप्यन्तरणम् (देवनागरीतः रोमनलिप्याम्, रोमनलिपितः देवनागर्याम्)

ग. पाण्डुलिपिसंरक्षणम्

1. पाण्डुग्रन्थानां संरक्षणस्यावश्यकता
2. पाण्डुग्रन्थानां विनाशकारणानि संरक्षणोपायाश्च
3. सुस्थिरीकरणम् (Repair Of Manuscripts)

इकाई-05

पाठालोचनं सम्पादनञ्च

16

क. आधारभूतसिद्धान्ताः

1. पाठालोचनस्य तात्पर्यम्, पाठवैविध्यं, पाठपरम्परा च
2. पाठालोचनस्य मूलसिद्धान्ताः
-उच्चतरपाठालोचनम्, अवरपाठालोचनम्, पाठसन्तोलनम्, मातृकावंशावलीनिर्माणम्,
पाठप्रामाण्यविवेचनम्
3. पाठालोचनोपकरणानि
4. विविधशास्त्राणां पाठालोचनसिद्धान्ताः

ख. पाण्डुग्रन्थानां पाठसम्पादनम्

1. लिप्यन्तरणक्रमः (transcription), पाठसङ्कलनम् (collation), पाठसंकलनक्रमः।
2. समीक्षणात्मकपाठसम्पादने दिग्दर्शनसिद्धान्ताः
3. एकलमातृकया पाठसम्पादनम्, बह्वभिः मातृकाभिः पाठसम्पादनम्
4. पाठानां पुनर्व्यवस्थापने व्याकरणस्य छन्दशास्त्रस्य च भूमिका

ग. दोषाः दोषसंशोधनञ्च

1. हस्तप्रकृतिषु चाक्षुषदोषाः, अक्षरलोपः, अक्षरभ्रान्ति, स्वरचिह्नानां लोपः, अक्षराणां स्थानव्यत्ययः, वर्णप्रक्षेपः, सदृशाक्षरलोपः, पुनरावृत्तिः, अक्षराणां पदानां वा वियोजनम्, योजनम्
2. दोषसंशोधनम्- कल्पितपाठात् व्याख्येयपाठस्य वरीयत्वम्

1. आन्तरिकपरीक्षणम्/प्रदत्तनियतकार्यम्

1. अधोलिखितविषयेषु प्रतिवेदनप्रस्तुतीकरणम्

- पाण्डुलिपिसम्बद्धानां पारिभाषिकपदानां परिचयः

अंकाः 10

Ur-text, Colophon, Marginalia, Siglum: Stemma Codicum, Archetype: ExemlarCodex Copy, Bi-Lingual codices: Variant reading, Revisions, Critical Recensions, Dittography, Haplography, Etc. (See S.M. Katre's Book, Indian Textual Criticism For a full list) And Sutra, Karika, Bhasya, Tika, Panchika, Nibandha vyakhya vritti, Churni, Avchurni, Avchuri)

2. शोधसम्बद्धसंगोष्ठी

अंकाः 05

3. उपस्थितिः (75%=01 अंकः, 76%-80%=02 अंकौ, 81%-85%= 03अंकाः, 86% -90%=04 अंकाः, 91% तः अधिकम् 05अंकाः) अंकाः 05

सन्दर्भग्रन्थाः

1. संस्कृतशोधप्रविधिः, सत्यनारायणाचार्य, पुरी 2004
2. अनुसन्धानस्य प्रविधिप्रक्रिया, डॉ. नागेन्द्र, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम् नवदेहली।
3. अनुसन्धानपद्धतिः, भगीरथप्रसादत्रिपाठी, सम्पूर्णानन्दग्रन्थमाला-08, वाराणसी-1969
4. अन्वेषणाविशेषाङ्कः, रुद्रदेवत्रिपाठी, श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, नव देहली।
5. शोधप्रविधि एवं पाण्डुलिपिविज्ञान, अभिराज राजेन्द्रमिश्रः, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।

द्वितीयपत्रम्

वाङ्मयसर्वेक्षणं शोधसर्वेक्षणञ्च

पूर्णाङ्काः 100

इकाई-01	संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासग्रन्थाः	16
	1. वैदिकसाहित्यस्य प्रमुखाः इतिहासग्रन्थाः इतिहासकाराश्च 2. लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्य प्रमुखाः इतिहासग्रन्थाः इतिहासकाराश्च 3. पुराणेतिहासग्रन्थाः ।	
इकाई-02	शास्त्राणामितिहासग्रन्थाः ग्रन्थकाराश्च	16
	1. संस्कृतव्याकरणस्येतिहासग्रन्थाः । 2. भारतीयदर्शनस्येतिहासग्रन्थाः । 3. धर्मशास्त्रस्येतिहासग्रन्थाः । 4. ज्योतिषशास्त्रस्येतिहासग्रन्थाः । 5. काव्यशास्त्रीयेतिहासग्रन्थाः ।	
इकाई-03	ग्रन्थपरिचयः	16
	1. Encyclopedea Of Indian Philosophy इति ग्रन्थस्य परिचयः। 2. Vaidic Bibliography इतिग्रन्थस्य परिचयः।	
इकाई-04	स्वशास्त्रीयसिद्धान्ताः ग्रन्थानां प्रामाणिकसंस्करणानि च	16
	1. स्वशास्त्रीयेतिहासः 2. स्वशास्त्रीयप्रमुखग्रन्थानां प्रामाणिकसंस्करणानि 3. स्वशास्त्रीयपारिभाषिकशब्दकोशपरिचयः 4. स्वशास्त्रीयप्रमुखसिद्धान्तानामध्ययनम्	
इकाई-05	सम्पन्नशोधकार्याणां सर्वेक्षणं नवानुसन्धानं च	
	1. स्वशास्त्रेषु सम्पन्नानां शोधकार्याणां दिङ्निर्देशः। 2. स्वशास्त्रमाश्रित्य कृतानां शोधकार्याणां सर्वेक्षणम्। 3. स्वशास्त्रे नवानुसन्धानसम्भावनाः।	

आन्तरिकमूल्याङ्कनम्

1. अधोलिखितविषयेषु प्रतिवेदनप्रस्तुतीकरणम्

अंकाः -10

प्रसिद्धमातृकाग्रन्थालयानां परिचयः, पत्रात्मकसूची (Card Catalogue), विवरणात्मक-ग्रन्थसूची (Descriptive Catalogue), ग्रन्थसूचीनां सूची (Catalogues, Catalogorum) N.C.C., विविधमातृकागाराणां ग्रन्थसूचयः, राष्ट्रियपाण्डुलिपिमिशन- उद्देश्य कार्यपद्धतिश्च, मातृकासम्बद्धाः, पत्रिकाः।

2. शास्त्रसम्बद्धसङ्गोष्ठी अंकाः -05
3. उपस्थितिः (75%=01 अंकः, 76%-80%=02 अंकौ, 81%-85%= 03अंकाः, 86% -90%=04 अंकाः, 91% तः अधिकम् 05अंकाः)

सन्दर्भग्रन्थाः

1. संस्कृतवाङ्मयस्येतिहासः , लोकमणिदाहालः, चौखम्भा प्रकाशन वाराणसी।
2. वैदिक साहित्य और संस्कृति , बलदेव उपाध्याय
3. भारतीय दर्शन, बलदेव उपाध्याय
4. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय
5. ज्योतिषशास्त्रस्येतिहासः, लोकमणिदाहालः चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
6. संस्कृतशोधप्रविधिः, सत्यनारायणाचार्य, पुरी 2004
7. अनुसन्धानस्य प्रविधिप्रक्रिया, डॉ. नागेन्द्र, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम् नवदेहली।
8. अनुसन्धानपद्धतिः, भगीरथप्रसादत्रिपाठी, सम्पूर्णानन्दग्रन्थमाला-08, वाराणसी-1969
9. अन्वेषणाविशेषाङ्कः, रुद्रदेवत्रिपाठी, श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, नव देहली।
10. शोधप्रविधि एवं पाण्डुलिपिविज्ञान, अभिराज राजेन्द्रमिश्रः , अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
11. संस्कृतसाहित्य का अभिनव इतिहास, डॉ. राधाबल्लभ त्रिपाठी, विश्वविद्यालय प्रकाशन चौक, वाराणसी।

तृतीयपत्रम्
Introduction to Computers

Max Marks 100

S.No.	Contents	Marks
1	Introduction to Computer: Computer Organization Input Devices, Output Devices, Central Processing Unit Types Of Memories Storage Devices Computer Softwares, Types of software, Computer Languages, Compiler Interpreter and Assembler, Operating Systems, Types Of Operating Systems, Uses Of Operating System	20
2	Internet Technologies and Networking: Internet Advantages Of Internet Limitation Of Internet Data Communication, Internet Services, ISP, Types Of Internet Connections Searching and Downloading From Internet Virus and Internet Security Email Social Media, Social Networking	15
3	Ms Office Introduction to Ms word Introduction to Ms PowerPoint Introduction to Ms Excel	15
4	Practical Work Based on Unite 2 and 3	30
5	Internal Assessment	20
Total		80+20=100

- Practical Examination may be conducted by Internal Examiners.

Recommended Readings:

1. Computer Fundamentals 6th Edition Pradeep K. Sinha Preeti Sinha BPB Publications.
2. Computer Fundamentals: Anita Goel Pearson Education
3. Introduction to Computer Science 2th Edition ITL Education Solutions Limited, Pearson Education.
4. Computer Fundamentals B.Ram. PHL
5. Fundamentals of Computers: V. Rajaraman PHL

